

УДК 330.341.1: 338.45(477)

Л. І. ФЕДУЛОВА,
професор, доктор економічних наук,
завідуючий відділу технологічного прогнозування та інноваційної політики
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
(Київ)

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ *

Виявлено характерні тенденції інноваційної діяльності в промисловості України. Встановлено основні причини і наслідки низької інноваційної активності підприємств. Подано пропозиції щодо напрямів реалізації державної промислової політики, серед яких – секторальний підхід до розробки стратегії інноваційного розвитку промисловості.

Ключові слова: промисловість, інноваційна активність, державна промислова політика, технологічні сектори, інноваційний розвиток, секторальний підхід, стратегія інноваційного розвитку.

L. I. FEDULOVA,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Dept. of Techn. Forecast. and Innov. Policy,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

THE INNOVATIVE VECTOR OF DEVELOPMENT OF UKRAINE'S INDUSTRY

The characteristic tendencies of the innovative activity in Ukraine's industry are revealed. The main reasons and consequences of a low innovative activity of enterprises are established. Some propositions on the directions of realization of state's industrial policy, which include the sectoral approach to the creation of a strategy of the innovative development of the industry, are presented.

Keywords: industry, innovative activity, public industrial policy, technological sectors, innovative development, sectoral approach, strategy of innovative development.

В останні роки підвищується роль нетехнологічних (організаційних і маркетингових) інновацій у посиленні ефективності виробництва. Проте на українських підприємствах вони поки що не дістали належного поширення, що також обмежує динаміку інноваційної активності. Кризові ситуації спонукають менеджерів і акціонерів до організаційних інновацій, змушуючи переглядати колишні управлінські підходи та рухатися в напрямі впровадження кращих практик. Компанії, які зуміють здійснити необхідні зміни, швидше за все, виявляться у більш виграшному становищі в посткризовий період. Організаційні нововведення передбачають впровадження сучасних методів корпоративного управління, соціальної відповідальності, вдосконалення діючих і застосування нових

* Закінчення статті. Початок – у № 4, 2013 р.

механізмів і форм організації виробництва й праці. Як правило, це пов'язано з модернізацією стратегій компаній – виходом на нові ринки, злиттями й поглинаннями, впровадженням міжнародних стандартів у системах менеджменту якості й сертифікації продукції тощо.

У 2011 р. 1043 підприємства реалізували інноваційну продукцію в обсягу 42,4 млрд. грн. (у 2010 р. – відповідно, 964 і 33,7 млрд. грн.), або 3,8% загального обсягу промислової продукції. Частка реалізованої інноваційної продукції, що була новою для ринку України, становила 41,1% її загального обсягу, у тому числі 1,6% – промислової (у 2010 р. – 32,6% і 1,3%). На експорт інноваційну продукцію поставили 378 підприємств на суму 12,6 млрд. грн. (проти 13,7 млрд. грн. у 2010 р.), 64,9% якої було реалізовано до країн СНД (у 2010 р. – 58,8%). Слід звернути увагу, що з 2007 р. намітилася тенденція до зменшення і без того невеликої кількості підприємств машинобудування, які реалізовували інноваційну вдосконалену (нову для ринку) продукцію (рис. 4), а також з 2008 р. – кількості підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію за межі України (рис. 5).

Рис. 4. Кількість підприємств машинобудування, які реалізовували інноваційну вдосконалену (нову для ринку) продукцію [6]

Найважливішою метою інноваційної діяльності є підвищення конкурентоспроможності продукції, що приводить до розширення ринків її збуту. За результатами аналізу, частка фірм, які виходять за межі свого регіону на загальноукраїнські ринки, є набагато вищою порівняно з іншими інноваційними підприємствами. Хоча зарубіжні ринки залишаються практично недоступними для більшості українських компаній, інноваційні підприємства і в цьому відношенні мають певні переваги. На відміну від них, діяльність неінноваційних підприємств у 2/3 випадків локалізована на місцевих ринках, де вони часто

займають монопольне становище і не мають серйозних стимулів до інновацій. Порівняно з аналогічними компаніями в країнах ЄС вітчизняні інноватори є менш ефективними.

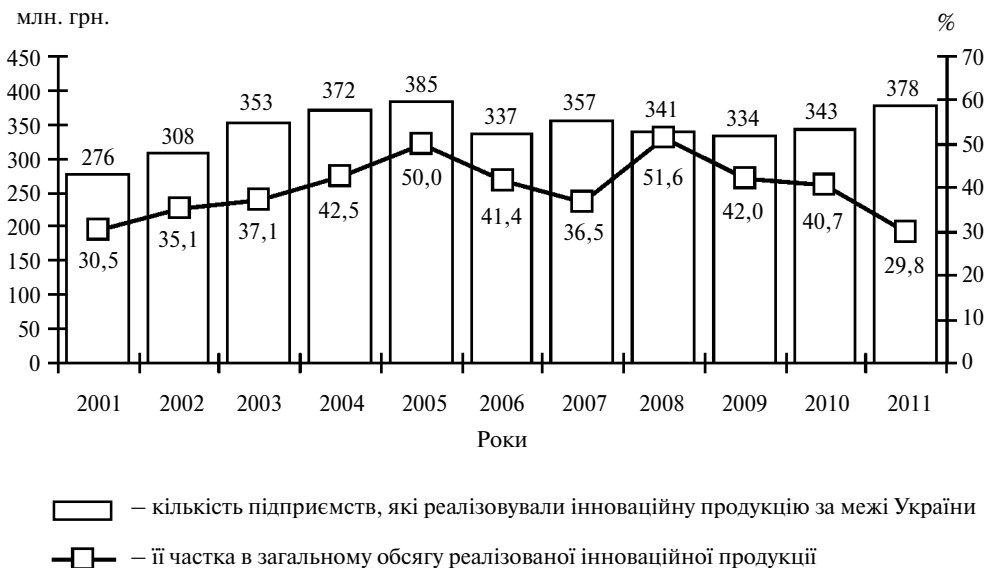

Рис. 5. Динаміка кількості підприємств, які реалізували інноваційну продукцію за межами України [6]

Для оцінки перспектив інноваційного розвитку промисловості потрібен аналіз факторів, що його стримують. Як показують багаторічні статистичні спостереження, для підприємств такими є, насамперед, брак власних фінансових ресурсів (причому цей фактор має вирішальне значення практично в усіх секторах національної економіки), висока вартість нововведень, економічні ризики, тривалі строки окупності інвестицій і викликані цим посилені обмеження.

Уже на початку нинішнього десятиліття проявився вплив внутрішньовиробничих факторів [7]. Підприємства стали повніше усвідомлювати обмеженість власного інноваційного потенціалу: недосконалість дослідницької бази, неготовність до освоєння новітніх науково-технологічних досягнень, нестачу кваліфікованих кадрів, відсутність коопераційних зв'язків. Їм бракує інформації про нові технології та потенціальні ринки збуту інноваційної продукції. Зростаюча заінтересованість бізнес-структур в одержанні відомостей про нові технології може відіграти позитивну роль у посиленні інноваційної активності. У цьому зв'язку постає проблема дефіциту ефективних інноваційних проектів. Існують також інші фактори, які ускладнюють реалізацію інноваційних процесів: неефективність нормативно-правової бази; нерозвинутість інноваційної інфраструктури; невизначеність економічної вигоди від використання інтелектуальної власності.

Підбиваючи підсумки аналізу тенденцій розвитку інноваційної діяльності в промисловості України з початку 1990-х років, виділимо декілька основних

проблем. Перша пов'язана із загальним низьким рівнем інноваційної активності підприємств реального сектору економіки, що характерно як для етапу радикальних ринкових реформ, так і для часів економічного піднесення країни. Певні успіхи можна констатувати тільки в середньотехнологічних галузях, які вирізняються відносно високим рівнем інноваційної активності й результативності інновацій. Проте це не має вирішального значення для всієї економіки через обмежені масштаби розвитку зазначених секторів як за кількістю компаній, так і за чисельністю працівників і обсягом виробленої продукції.

Високотехнологічні галузі є неоднорідними за своїм технологічним рівнем і конкурентоспроможністю, особливо на зовнішніх ринках. Скорочення інвестиційних проектів в умовах кризи ставить під загрозу знищення навіть цих паростків майбутніх технологічних проривів.

Ще одна проблема в розвитку інноваційних процесів полягає в низькій віддачі реалізованих нововведень, які є малопомітними в масштабах економіки країни. Незважаючи на позитивну динаміку випуску інноваційної продукції, її частка в загальному обсягу продажів у промисловості становить трохи більше 3%. Як основні стримуючі фактори інноваційного розвитку підприємства називають не тільки економічні (нестача власних фінансових ресурсів, висока вартість нововведень, недостатня бюджетна підтримка інновацій тощо), але й внутрішньовиробничі причини (недосконала науково-технічна база, відсутність сучасних фахівців, нерозвинутість коопераційних зв'язків). Великі проекти щодо впровадження радикальних інновацій, які забезпечують випуск конкурентоспроможної на світових ринках продукції, стають дедалі недоступнішими для українських промислових підприємств. Явища стагнації в інноваційній сфері в основному пов'язані також з недостатньою увагою до просування інновацій з боку держави. Це стосується як сфери інноваційної політики (зокрема, непрямого стимулювання інноваційної активності), так і недостатньої фінансової участі в підтримці інноваційних проектів у реальному секторі економіки. Якщо таку практику не вдасться зупинити в середньостроковий період, то це призведе до подальшого зниження якості й рівня новизни інновацій і в кінцевому підсумку – до уповільнення темпів інноваційної активності в економіці.

Практика показує, що в багатьох країнах промислові підприємства скористалися наслідками фінансово-економічної кризи в частині здійснення відповідної агресивної технологічної політики, що суттєво вплинуло і на загальний рівень інноваційної активності, і на типологічну структуру технологічних інновацій. Для більшості відомих світових компаній кризовий період слугував поштовхом до розвороту в бік процесних інновацій, менш капіталомістких, ніж продуктові, і спрямованих на економію трудових, матеріальних і енергетичних витрат і, врешті-решт, на зниження ціни виробленої продукції й тим самим – на підтримку попиту на неї. При цьому через викликане інфляцією і зростанням валютного курсу різке підвищення цін на імпортовану продукцію було створено сприятливі умови для імпортозаміщення, тобто інтенсифікації потоку продуктових інновацій.

На жаль, в Україні ці умови не було враховано, і криза в цілому негативно позначилася на стані всієї економіки, особливо — на її найуразливішому промисловому секторі. Вже очевидним є той факт, що зовнішні умови економічного розвитку країни сьогодні погіршуються порівняно з докризовим (2008–2009 рр.) періодом. У цій ситуації перспективи посткризового зростання визначатимуться тим, чи почнуть докладатися необхідні зусилля (і держави, і бізнесу, і громадянського суспільства), щоб криза слугувала каталізатором галузевої переорієнтації економіки із сировинних на обробні галузі виробництва за умови випереджального інноваційного розвитку останніх.

Відновлювальне зростання вітчизняної економіки на основі впровадження технологічних інновацій має бути першочерговим завданням усіх державних програм економічного розвитку. Практична реалізація інноваційно-технологічної модернізації економіки можлива за умови використання наукового потенціалу власної науки, який покликаний акумулювати здобутки вітчизняної та світової науки і пропонувати інноваційні ідеї до впровадження на підприємствах реального сектору економіки. Наукові підрозділи промисловості повинні залишатися ключовою ланкою зв'язку між ним і наукою. Науково-технологічний потенціал, який зберігся в промисловості, та спектр його наукових проблем дозволяють задовольнити потреби наукової підготовки сучасної модернізації виробництва.

Таким чином, основними завданнями розвитку промисловості України повинні бути такі:

- спрямування зусиль органів влади, науковців і промисловців на виявлення нових передових технологій і необхідного для їхньої реалізації устаткування на рівні експериментальних ліній, демонстраційних установок і (або) дослідних зразків, які підтверджують готовність технологічних рішень до промислової реалізації;

- підготовка програм (планів) упровадження розроблених технологій у виробництво з оцінкою необхідних витрат і джерел їхнього фінансування;

- активізація процесів комерціалізації нових технологій;

- створення перспективного науково-технологічного заділу для розробки перспективної наукомісткої продукції;

- поліпшення екологічної ситуації в країні;

- формування промислово-технологічної основи для виробництва нового покоління конкурентоспроможної наукомісткої продукції світового рівня в галузі найважливіших технічних систем (для авіаційної та суднобудівної техніки, автомобільного транспорту, машинобудівного й енергетичного устаткування), а також електронної компонентної бази і спеціальних матеріалів, що дозволить забезпечити технологічну незалежність країни та розвиток її економіки;

- розробка технологічних передумов для підвищення темпів економічного зростання за рахунок збільшення частки високотехнологічної продукції в структурі економіки (у тому числі частки вітчизняного машинобудування в загальному обсягу промислового виробництва України до 25%);

- збереження і створення нових робочих місць в організаціях високотехнологічних галузей промисловості;
- скорочення загального технологічного відставання України від передових країн з одночасним збереженням і розвитком досягнутого пріоритету у пріоритетних технологічних напрямках, розширенням можливостей для рівноправного міжнародного співробітництва у сфері високих технологій;
- забезпечення технологічних можливостей для поліпшення екологічної ситуації шляхом застосування високоефективних методів, а також засобів контролю і нейтралізації шкідливих викидів у навколишнє середовище.

Заходи щодо реалізації державної промислової політики повинні бути орієнтовані на технологічне забезпечення впровадження великих комплексних проєктів, необхідних для соціально-економічного розвитку країни, національної безпеки і потреб бізнесу. За таких умов актуалізується секторальний підхід до розробки стратегії розвитку промисловості України, який, у свою чергу, потребує формування відповідної методологічної бази. Наведемо загальну (спрощену) схему дослідження за напрямом “Секторальний підхід до інноваційного розвитку промисловості України” (рис. 6).

Великим промисловим комплексам потрібно розробити нову стратегію, спрямовану на забезпечення стабільного зростання ефективності виробництва. Зокрема, міжгалузева взаємодія металургії та машинобудування повинна створити умови для розширення місткості внутрішнього ринку за рахунок розвитку галузей машинобудування, а попит на інвестиційне устаткування для підприємств чорної металургії забезпечить зростання виробництва в металургійному і гірничо-добувному машинобудуванні.

Перешкодою на шляху реалізації не сприятливого для України сценарію може стати тісна кореляція в багатьох аспектах завдань промислової і державної науково-технологічної політики у формі доведення проривних технологій до стадії комерційного використання. Це означає, що до об’єктів науково-технологічної політики повинен входити промисловий сектор економіки, представлений великою кількістю господарюючих суб’єктів різних форм власності і, відповідно, різного техніко-технологічного рівня і масштабів господарювання. А промислова політика сьогодні повинна інтенсифікувати інноваційний процес у цілому.

Таким чином, у нинішніх умовах дедалі загострюється питання усвідомлення на всіх рівнях державної влади того положення, що економічне зростання повинно ототожнюватися з науково-технологічним розвитком та інтелектуалізацією основних факторів виробництва, а виробництво, розподіл і використання знань та інформації – головні умови сталого економічного розвитку, центральна складова промислової політики – це її інноваційне наповнення, що дозволить розвивати макротехнології як високотехнологічні об’єкти інноваційної діяльності. Необхідно актуалізувати питання розробки та реалізації стратегії технологічного прориву і на основі цього довести технологічний рівень промисловості до сучасних вимог, щоб ресурси ефективно використовувалися для формування потенціалу нової економіки.

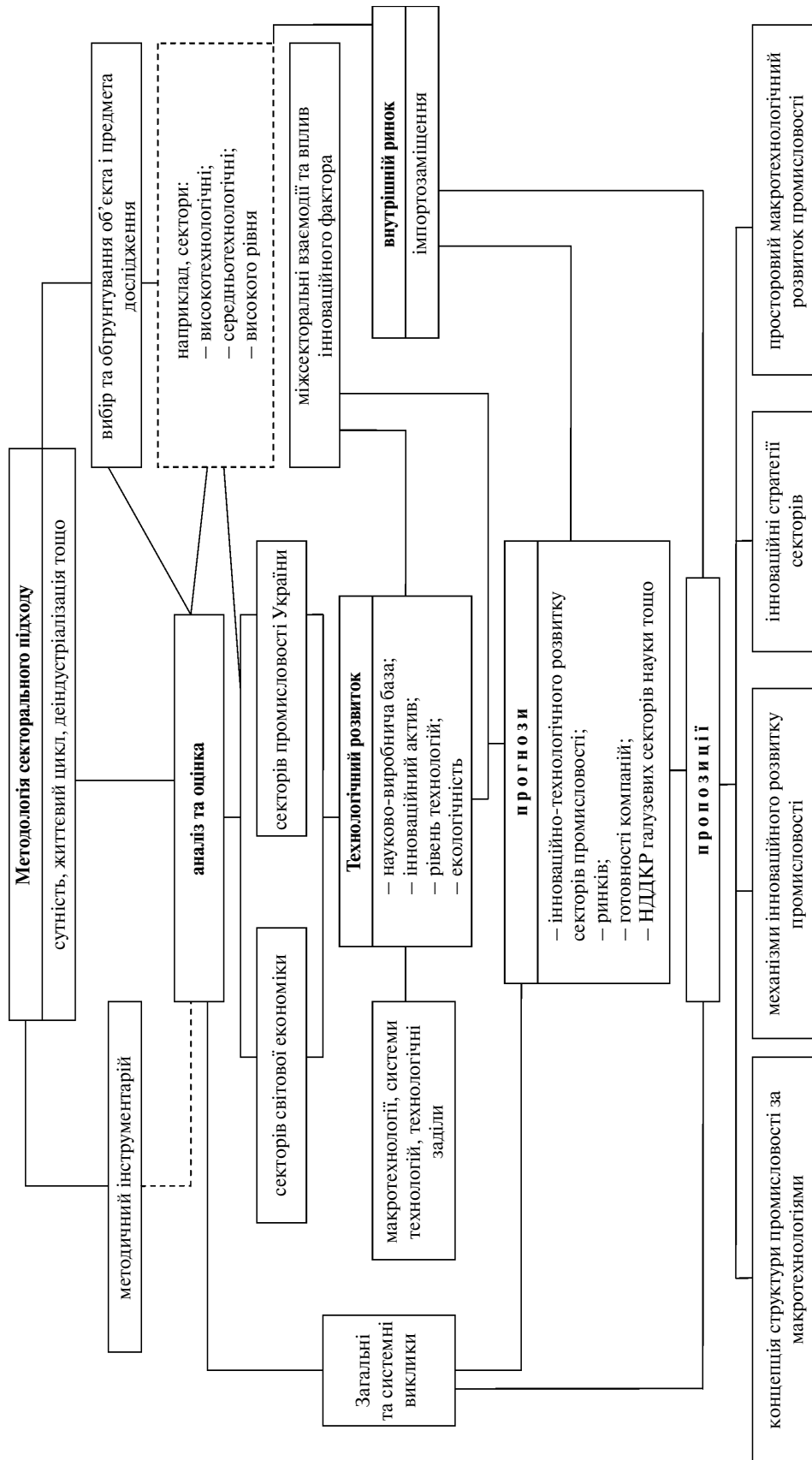

Рис. 6. Схема дослідження за напрямом “Секторальний підхід до інноваційного розвитку промисловості України”

Розроблено автором

Список використаної літератури

6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : стат. зб. – К. : Держстат України, 2012.

7. Гохберг Л.М., Кузнецова И.А. Инновации как фактор модернизации экономики / Структурные изменения в российской промышленности ; [под ред. Е.Г. Ясина]. – М. : ГУ–ВШЭ, 2004. – С. 334.

References

6. *Naukova ta Innovatsiina Dyal'nist' v Ukraini u 2011 Rotsi* [Scientific and Innovative Activity in 2011]. Kyiv, Derzhstat Ukrainy, 2012 [in Ukrainian].

7. Gokhberg L.M., Kuznetsova I.A. *Innovatsii kak faktor modernizatsii ekonomiki, v: Strukturnye Izmeneniya v Rossiiskoi Promyshlennosti, pod red. E.G. Yasina* [Innovations as a factor of modernization of the economy, in: Structural Changes in the Russian Industry, edited by E.G. Yasin]. Moscow, State Univ., High School of Economy, 2004, p. 334 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 9 січня 2013 р.